

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ЛІСОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

В статті основна увага приділяється лісоресурсному потенціалу в системі лісогосподарського комплексу, який формується за рахунок вкритих та не вкритих лісом земель, на базі яких здійснюється розширене відтворення багатогранних ресурсів деревного і недеревного походження. У контексті Державної програми «Ліси України» окреслені пріоритетні напрями більш ефективного використання, охорони і розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу в сучасних умовах лісогосподарської діяльності.

Ключові слова: лісоресурсний потенціал, ресурси деревного походження, лісовкриті землі, розширене відтворення, лісогосподарська діяльність.

ВСТУП

Лісоресурсний потенціал є складовою природного потенціалу, який уособлює сукупність наявності природних умов і ресурсів, що впливають на економічну діяльність і використовуються чи можуть бути використані у виробництві благ і здатні забезпечити потреби країни чи людства. Природний потенціал забезпечується географічним розміщенням, кліматом, природними ресурсами та екологічною ситуацією. У свою чергу, географічне розміщення країни та її регіонів відіграє важливу роль і впливає на економічну продуктивність через транспортні витрати, стан людського здоров'я, продуктивність як сільськогосподарського, так і лісогосподарського виробництва та пов'язаних з ними галузей переробної промисловості, а також близькість і власність на природні ресурси (у тому числі воду, мінерали, гідрокарбонатні поклади та ін.) Один із критеріїв поділу природних ресурсів – їхня здатність відновлюватися, не відновлюватися або частково відновлюватися. Це значною мірою визначає ціну на них. Враховуючи тенденції у використанні природних ресурсів, зокрема як родючість ґрунтів лісогосподарського і сільськогосподарського призначення тощо, та нерівномірність їх розподілу на планеті, країна, яка володіє їх достатньою кількістю, за раціональної політики спроможна забезпечити зростання капіталу від експорту як самої сировини, так і виготовленої на її основі товару. Лісогосподарський потенціал країн та її регіонів формується за рахунок земель лісового фонду як вкритих, так і не вкритих лісом. Отже, мова йде про ресурсний потенціал лісогосподарського комплексу, який є багатофункціональною територіально-галузевою структурою економіки держави. Лісогосподарський комплекс як країни, так і її регіонів, спрямовується на реалізацію двох груп завдань: забезпечення функцій відтворення, збереження і примноження лісів і лісових земель України та її регіонів як національного багатства; здійснення виробничо-господарських функцій з метою раціонального використання лісосировинних ресурсів, виробництва промислової продукції, товарів народного споживання, надання послуг населенню. Реалізація відмічених двох груп завдань є важливою і необхідною передумовою лісоресурсного потенціалу України та її регіонів.

Аналіз наукових публікацій засвідчує, що загальнотеоретичні положення стосовно лісоресурсного потенціалу досліджувалися як зарубіжними вченими (Сміт А., Маршал А., Саумельсон П., Сміт У., Докучаєв В., Сукачов В., так і вітчизняними (Голубець М., Мілкіна Л., Пастернак П., Стойко С., Мікловда В., Пітюлич М.) та іншими. У вище названих наукових працях висвітлюються важливі аспекти складових лісоресурсного потенціалу в лісогосподарській сфері. Однак в наукових джерелах ще не достатньо висвітлені проблеми лісоресурсного потенціалу регіонів Українських Карпат, зокрема, за видами економічної діяльності.

Метою статті є охарактеризувати ресурсний потенціал лісового господарства, передусім його економіко-екологічні критерії, його внесок у створення валового регіонального продукту (ВРП).

Методика досліджень базується на застосуванні методів, в тому числі економіко-статистичного та порівняльного, а також синтезу та експертній оцінці автора стосовно тенденцій та динаміки становлення та подальшого розвитку лісоресурсного потенціалу Закарпатської області в умовах розширення ЄС на Схід.

1 АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ЛІСОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Лісоресурсний потенціал, як уже відзначалося, спрямований на реалізацію двох груп завдань з яких перший аспект досліджень дає змогу визначити ліс і лісові землі як природний ресурс держави основі наявного лісового фонду країни. Другий аспект досліджень стосується питань, пов'язаних зі здійсненням виробничо-господарської діяльності, спрямованої на забезпечення ресурсного потенціалу лісового фонду, його раціонального використання та розширеного відтворення. Виходячи з цих аспектів, формування ресурсного потенціалу лісогосподарського комплексу відображає рисунок 1.

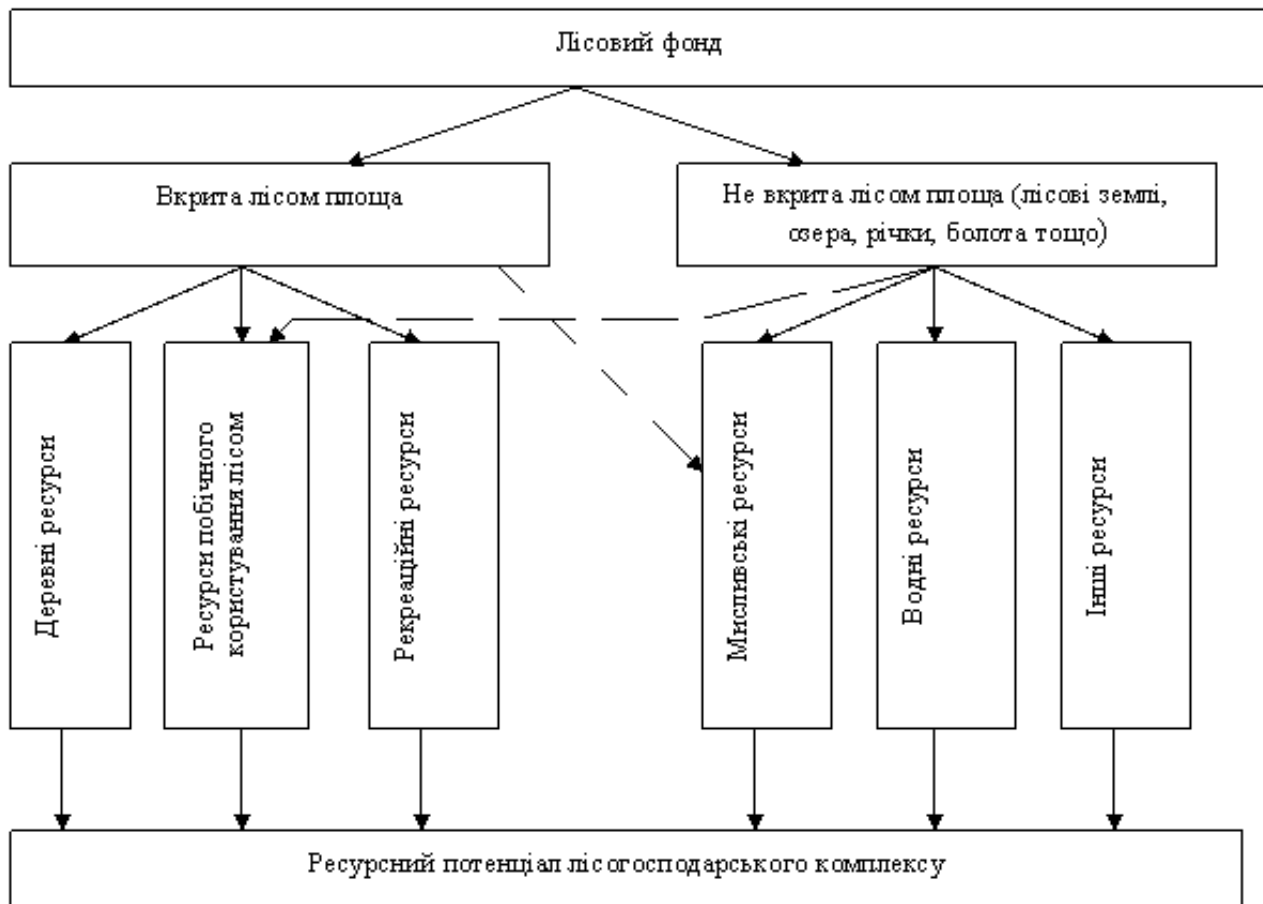

Рис. 1 Формування лісоресурсного потенціалу лісгосподарського комплексу [1,с.165]

З рис. 1 видно, що лісоресурсний потенціал формується за рахунок лісового фонду на землях як вкритих, так і не вкритих лісом. У свою чергу, на вкритих лісом площах зосереджені деревні та рекреаційні ресурси, а також ресурси побічного користування лісом (гриби, лісові ягоди, живиця та ін.). На не вкритих лісом площах також зосереджені як рекреаційні, так і мисливські, водні та інші ресурси. Водночас, на нашу думку, мисливські ресурси частково зосереджені і на вкритих лісом площах (білка, карпатський ведмідь, рись та ін.), а тому цей рисунок доповнено штрихованою стрілкою. Вважаємо, що ресурси побічного користування лісом формують і на вкриті лісом площі, але вони перебувають під впливом лісового оточуючого середовища (чорниця, брусниця та ін.). Багаті на грибні ресурси чагарники, які зосереджені на землях лісового фонду колишніх колгоспів і радгоспів.

Отже, ресурсний потенціал лісгосподарського комплексу формують багатогранні його складові. Стосовно земельних угідь, вкритими лісами та іншими лісовкритими площами. Закарпатська область має певні переваги на фоні України, що зокрема засвідчують наведені дані табл. 1.

Таблиця 1 Земельна площа України, в тому числі Закарпатської області * (на 1 січня 2011 р.)

Структура загальної площі	од.виміру тис. га	Україна			в т.ч. Закарпатська область		
		Усього	% до загальної площі	В розрахунку на 1 мешканця, га	Усього	% до загальної площі	у розрах. на 1 мешк., га
Усього земель (територія) у тому числі:	тис. га	60354,8	100,0	1,32	1275,3	100,0	1,02
землі с/г призначення	тис. га	42791,8	70,9	0,94	451,7	36,9	0,36
ліси та лісовкриті площі	тис. га	10601,1	17,6	0,23	724,0	56,8	0,58
забудовані землі	тис. га	2512,5	4,2	0,05	46,8	3,6	0,04
землі під водою	тис. га	2423,5	4,0	0,05	17,8	1,4	0,01
відкриті заболочені землі	тис. га	979,9	1,6	0,02	10,2	0,8	0,008

Інші землі	тис. га	1046,0	1,7	0,02	6,3	0,5	0,005
Довідково: кількість наявного населення	тис. осіб	45598,2	-	-	1244,5	-	-

* Розраховано за джерелами [2, с. 280, 507]; [3, с. 325, 512-513]

Дані наведеної таблиці засвідчують, що Закарпатська область малозабезпечена землями сільськогосподарського призначення загалом, в тому числі в розрахунку на одного мешканця. Водночас, аналізований регіон за площею лісів та лісовкритих ділянок в розрахунку на одного мешканця перевищує аналогічний середньонаціональний показник більше, ніж у 2,5 рази. Отже, лісоресурсний потенціал регіону за площею лісів та лісовкритих ділянок на таку ж величину перевершує середньоукраїнський показник в розрахунку на одну особу.

Найбільше багатство Закарпаття – ліси, які вкривають більше половини території області. Природний склад лісів представлений з бука, ялини, ялиці, дуба, явора, ясена. Щорічна заготівля деревини становить понад 1 млн. м³. В економіці регіону вагомому частину займають такі види господарської діяльності, як заготівля та переробка деревини, харчова та легка промисловість, машинобудування, санаторно-курортне обслуговування та туризм, сільськогосподарське виробництво [4, с.21].

Рациональне використання і відтворення лісових ресурсів, як і лісоресурсного потенціалу (ЛРП), нерозривно пов'язане з лісистістю території України, яка є однією з найнижчих серед багатьох країн Європи проти науково-обґрунтованих нормативів 20-22%. Щодо лісистості Західного регіону України, то цей регіон є найбільш ліистою частиною країни, де зосереджено її основні лісосировинні ресурси: понад 40% лісового фонду і близько 60% запасів стиглих і перестиглих насаджень. Площа лісового фонду тут становить понад 3 млн. га.

Стосовно структури лісового фонду і його якісного складу, то він перебуває під впливом ряду факторів як організаційного, так і економічного характеру. Так, не дивлячись на те, що у відповідності до діючого законодавства лісовий фонд України задекларований як виключно державна власність, фактично він знаходиться в постійному користуванні лісових підприємств, які підпорядковані різним міністерствам і відомствам. Така розпорошеність лісового фонду негативно відобразилась на роботі лісгосподарських підприємств і призвела до порушень ведення лісового господарства, зокрема, правил лісокористування.

Ліси є засобом забезпечення промисловості й сільського господарства ресурсами деревини, боротьби з ерозійними процесами, запобігання і виникнення стихійних катастрофічних явищ природи, особливо в гірських районах Карпат, де почастишали паводки й повені, пом'якшення зміни клімату, збільшення частки лісових ресурсів в енергетичному балансі. Лісам належить особливе місце в інфраструктурному забезпеченні міських агломерацій і промислових центрів – вони сприяють поліпшенню природного середовища.

Важливою складовою природно-ресурсного потенціалу (ПРП) є лісокористування. У ПРП суттєва роль належить ЛРП як сукупності лісових ресурсів і лісорослинних умов, які перебувають у залежності від певних географічних зон та забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства. Іншими словами, ЛРП – це критерій, який характеризує всю сукупність лісових ресурсів та лісорослинних умов і є базою раціональної організації лісокористування і розвитку продуктивних сил у цілому. Поняття «лісоресурсний потенціал» належить до базових понять лісоресурсної сфери. Його слід розглядати з позицій ресурсного підходу, з одного боку, оскільки ліс є ресурсом, який відноситься до природних ресурсів, складовими якого є і лісові ресурси. З другого боку, поняття «потенціал» характеризує наявні та потенційні можливості залучення тих чи інших ресурсів, що дає підстави для формування поняття «ресурсний потенціал», невід'ємним компонентом якого є «природно-ресурсний потенціал».[15,с.39] Саме на перетині цих двох підходів, і формується поняття «лісоресурсний потенціал». Виходячи з визначення ЛРП, сюди будуть входити лісові насадження, полезахисні смуги та інші захисні насадження, недеревна продукція лісу, екологічні та соціальні функції лісових насаджень.

2 ШЛЯХИ І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАРОЩУВАННЯ ЛІСОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛ

Лісоресурсний потенціал країн та їх регіонів залежить від ряду лісотаксаційних показників, серед яких важлива роль відводиться наступним: запас деревини, приріст лісів в куб. м (м³) в розрахунку на 1 га лісових земель та на душу населення, обсяг річного лісокористування в м³ в розрахунку на одну особу та інші похідні від цих показників. Порівняльні дані окремих європейських держав та України і регіонів Українських Карпат, в т.ч. Закарпатської області щодо складових лісоресурсного потенціалу характеризуються табл. 2.

Матеріали дослідження, які згруповані в даній таблиці, засвідчують, що Закарпатська область вигідно виділяється на фоні інших багатолісних країн, зокрема навіть Російської Федерації, Білорусі, Німеччини, Італії та Швейцарії щодо складових лісоресурсного потенціалу. Відмітимо, що Закарпаття утримує першість серед лісних країн Європи щодо наявності букових пралісів природно-заповідного фонду.

З природоохоронної точки зору ліси є важливим стабілізатором екологічної рівноваги, надійним захисником ґрунтів, рік і водоймищ, джерелом біологічно активного кисню. Тому для підвищення еколого-

економічної ефективності використання лісових ресурсів необхідне створення нових і вдосконалення діючих технологічних процесів, проведення реконструкції і технічного переоснащення підприємств, більш широке використання заміників деревини, заміна у виробничому процесі деревини таких цінних порід як дуб, бук, сосна, ялиця, деревиною м'яколистяних порід, зрощування кускових відходів деревини, розширення виробництва деревообробних плит за рахунок використання низькосортної деревини, технологічних дров і відходів.

Таблиця 2 Порівняльна характеристика провідних складових лісоресурсного потенціалу окремих держав Європи та зведених даних по регіонах Українських Карпат, в т.ч. Закарпаття*

Окремі держави Європи, регіони Українських Карпат, в т.ч. Закарпаття*	Запас деревини в розрахунку		Приріст лісів		Осяг річного лісокористування		Використання річного приросту		Сума місць	Рейтинг
	на 1 га лісо-земель М ³	місце	на 1 га лісо-земель М ³	місце	М ³	місце	%	місце		
1. Австралія	212	4	107	3	2,01	1	77	3	11	1
2. Білорусь	117	7	87	4	1,14	4	42	7	22	5
3. Італія	88	9	10	9	0,17	9	81	2	29	7
4. Німеччина	151	6	22	7	0,64	7	81	2	22	5
5. Росія	106	8	322	1	1,50	2	36	8	19	4
6. Швейцарія	334	1	48	6	0,69	6	84	1	14	2
7. Україна	153	5	20	8	0,28	8	59	6	27	6
у т.ч.: регіони Українських Карпат	228	3	65	5	0,92	5	63	5	18	3
Закарпатська область	275	2	115	2	1,41	3	67	4	11	1

* Розраховано за джерелами [6, с.27-28 ; 7, с.246-247]

Пріоритетними напрямками підвищення ефективності використання, охорони й відтворення лісоресурсного потенціалу необхідно вважати [8, с.173]:

- збільшення лісистості території за рахунок вилучення низькопродуктивних земель із сільськогосподарського користування і неугідь, нарощування лісоресурсного потенціалу, розширення робіт захисного лісорозведення і агролісомеліорації;
- обґрунтування заходів щодо збільшення обсягів лісокористування за рахунок інтенсифікації лісовирощування, поліпшення родючості лісових земель, створення високопродуктивних плантаційних насаджень, ефективнішого використання лісів першої групи, що втрачають захисні функції;
- лісові насадження, які втратили або найближчим часом можуть втратити природоохоронні властивості, повинні залучитися в рубки;
- оптимізацію віку рубки в лісах, які належать, які належать до другої групи, а також сосни і смереки в некорінних типах лісів;
- забезпечення суворого заощадження деревини у сфері споживання на основі удосконалення галузевої структури деревообробки, зокрема розвитку випереджувальними темпами виробництва прогресивних видів лісопродукції;
- збереження біологічного різноманіття лісів;
- підвищення ефективності використання гірських лісів Карпат і Західного Полісся за рахунок розвитку рекреації, туризму, заготівлі лікарської сировини, продуктів побічного користування лісом;
- проведення комплексного еколого-економічного моніторингу територіальних лісових екосистем Карпат, що є найбільш вразливими до катастрофічних паводків із подальшим аналізом цілісної гідрологічної ситуації;

- виконання комплексних досліджень з метою отримання даних щодо водоутримуючої функції всіх типів лісів та заповідання залісених територій на ділянках формування паводків;
- удосконалення нормативно-правової бази у галузі лісового господарства та приведення її у відповідність із міжнародними принципами сталого екологічно збалансованого розвитку;
- інтенсифікація лісового господарства дасть змогу збільшити сировинні ресурси і забезпечення суспільного виробництва деревиною, без систематизованого вдосконалення технології рубок лісу неможливо забезпечити виконання діючих нормативних актів щодо охорони навколишнього середовища;
- обмеження імпорту продукції меблевої промисловості (встановлення відповідних квот і підвищення зв'язного мита) з метою збереження ринку вітчизняних меблів, збільшення їх виготовлення та, відповідно, робочих місць.

Проблема підвищення ефективності використання лісоресурсного потенціалу важлива складова раціоналізації використання природоресурсного потенціалу. Задача не в зменшенні експлуатації лісів, що практично не реально, а у використанні їх з максимальним ефектом з метою зростання економіки, забезпечення добробуту населення, без завдання шкоди навколишньому середовищу.

Відтворення та використання лісоресурсного потенціалу на основі комплексного підходу сприятиме збереженню і підсиленню різноманітних корисних функцій лісу, які мають важливе значення для розвитку виробничої сфери і задоволення соціально-культурних потреб населення, а також збільшенню обсягів заготівлі й ресурсів побічного користування лісом. Це стосується передовсім переробки грибів, ягід, плодів, лікарських рослин, бджільництва. Це вимагає активізації заходів лісгосподарського характеру щодо забезпечення розширеного відтворення даних ресурсів. З цією метою необхідно збільшувати обсяги лісовідновлення, проводити заходи зі сприяння природному поновленню лісу, здійснювати вирощення стандартних сіяncів та саджанців.

Головне завдання лісгосподарської галузі – це збільшення площі лісів метою нарощування лісоресурсного потенціалу. Згідно з державною програмою «Ліси України» до 2040 року передбачено посадити 2 млн. 300 тис. га нових лісів. При цьому важливий штрих: «лісова галузь як державна природна монополія, що працює на державницьких засадах, на кожен вкладений з бюджету гривню повертає державі у вигляді податків. Це є свідчення ефективності роботи галузі» [9, с.5].

Відповідно до сучасної ситуації в Україні та її регіонах повинен формуватись механізм відтворення лісових ресурсів, включати процеси відшкодування завданої лісовим масивам шкоди в результаті виробничо-господарської діяльності суспільства. Одночасно необхідна розробка і прийняття вищими органами управління цілої низки законів, які мають регламентувати процеси відтворення лісових ресурсів, заохочувати господарські структури різних форм власності й управління не тільки до раціонального використання ресурсного потенціалу лісового фонду, але й його збагачення і збереження для наступних поколінь.

ВИСНОВКИ

Лісоресурсний потенціал країн та їх регіонів формується за рахунок земель лісового фонду, як вкритих так і не вкритих лісом, на базі яких при раціональному веденні лісового господарства здійснюється розширене відтворення деревних, рекреаційних, мисливських, водних та інших ресурсів, в тому числі побічного користування лісом.

Закарпатська область малозабезпечена землями сільськогосподарського призначення, однак за рахунок найбільшого багатства регіону – лісів, які вкривають більше половини її територій, має потужний лісоресурсний потенціал. Порівняльний аналіз (табл. 2) провідних складових лісоресурсного потенціалу досліджуваного прикордонного регіону засвідчує, що Закарпаття вигідно виділяється на фоні багатьох Європейських країн, а також Російської Федерації щодо запасів деревини, приросту лісів в розрахунку на 1 га лісових земель та на одного мешканця, а також за рейтингом серед груп аналізованих країн.

У статті чітко визначені шляхи та пріоритетні напрями підвищення ефективності використання, охорони і відтворення лісоресурсного потенціалу регіону, а також завдання у відповідності до Державної програми «Ліси України» до 2040 року. Ці та інші аспекти цієї Державної програми щодо нарощування лісоресурсного потенціалу регіону будуть продовжені в наших подальших дослідженнях.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дяченко Б.І. Особливості ресурсного потенціалу лісгосподарського комплексу прикордонних регіонів України / Б.І. Дяченко, Ю.П. Студеняк, М.М. Петровці, І.П. Негря // матер. регіон. наук.-практ. конф. «Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні і соціальні моделі», Ужгород, 2001. - С. 164-183.
2. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559с.
3. Статистичний щорічник Закарпаття за 2010 рік / Головне управління статистики Закарпатської області: Ужгород, 2011. – 542с.

4. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік / Головне управління статистики Закарпатської області: Ужгород, 2012. – 544с.
5. Шубалий О. Інструменти економічного стимулювання комплексного використання лісоресурсного потенціалу / О.Шубалий, Н. Василик // Економіст. – 2012. - №3. – С.39-42.
6. Фурдичко О.І. Ефективність ресурсно-виробничого потенціалу лісгосподарського комплексу (теорія, методологія, практика) / Фурдичко О.І. – Львів, 1995. – С. 27-28.
7. Дяченко Б.І. Порівняльна характеристика лісових ресурсів прикордонних регіонів України і окремих країн Європи / Б.І. Дяченко, П.І. Студеняк, О.П. Лендел, І.Б. Дяченко, М.І. Бібен // матер. регіон. наук.-практ. конф. «Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні і соціальні моделі», Ужгород, 2001. – С. 246-247.
8. Лицур І.М. Лісоресурсний потенціал України / І.М. Лицур // Наук. вісник НЛТУ України. - 2005. - №17.5. – С. 173-174.
9. Максименко В. Державна позиція / В. Максименко // Лісовий і мисливський журнал: Громадсько-публіцистичний часопис. - 2009. - №5 (77). – С. 5-6.

Отримано 18.03.2013р.

© **Мошак Ольга Вікторівна**, аспірантка кафедри економіки, менеджменту та логістики ДВНЗ «УжНУ», e-mail: Olyamoshak@gmail.com